

АЗИ-НОМХОН ДАЛАЙН ОРНУУДЫН ХАМТЫН АЖИЛЛАГААНЫ БАЙГУУЛЛАГЫН ХӨГЖИЛ, ТӨЛӨВ /АПЕК/

Р.ДАВААНЯМ

ШУА, ОУСХ-гийн ЭШДЭА, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн докторант

Key words: *regional corporations, regional trade, economic relations*

ABSTRACT: *Since the formation of APEC formed has been paid to the creation of free trade. As a result of the cooperation of the world's most rapidly developing economies in the region to stay. APEC policy each further expand the range of its activities and a pioneer of the Asia-Pacific Economic Cooperation have become influential the process.*

АПЕК нь 1989 онд үүсгэн байгуулагдсан. Байгууллагын гол зорилго нь Ази Номхон далайн орнуудын худалдааг хөнгөвчлөх, хөрөнгө оруулалт, хамтын ажиллагааг сайжруулахад, тус бүс нутгийн хөгжлийг түргэтгэхэд оршино.

АПЕК үүсэн байгуулагдсан үеэс чөлөөт худалдааг бий болгоход анхаарч ирсэн. Энэхүү хамтын ажиллагааны үр дүнд дэлхийн хамгийн хурдацтай хөгжиж байгаа эдийн засгууд тус бүс нутагт оршин байна. АПЕК нь бодлого вйл ажиллагааныхаа хүрээг улам бүр тэлж, эдвгээ Ази-номхон далайн бүс нутгийн эдийн засгийн хамтын ажиллагааны нөлөө бүхий вйл явц болж хувираад байна.

АПЕК-ийг үүсгэн байгуулах үзэл санааг Австралийн ерөнхий сайд асан Боб Хавке санаалчилсан байдаг. АПЕК-ийн онцлох вйл явлууд:

- ✓ 1989 онд 12 гишүүн орон Камберра хотноо Анхдугаар уулзалтаа зохион байгуулсан.
- ✓ 1991 онд БНХАУ, Хонг-Конг, Хятадын Тайпей /Тайванийн эдийн засаг/ зэрэг нь гишүүнээр элссэн.
- ✓ 1993 онд Мексик, Шинэ Гивне, 1994 онд Чили улсууд тус тус элссэн.
- ✓ Сүүлийн байдлаар 1998 онд Фери, ОХУ, Вьетнам зэрэг улсууд гишүүнээр элссэнээр нийт 21 гишүүн эдийн засагтай болоод байна.

Зарчим: Харилцан бие биенээ хүндэтгэж, эрх тэгш байдлыг хангах, харилцан ашигтай байх, харилцан туслах, бүтээлч, шударга түншлэлийг эрхэмлэх, консенсусын зарчмыг баримтлах юм.

Зорилт: Бүс нутагт худалдаа, хөрөнгө оруулалтын чөлөөт тогтолцоог үүсгэх. Гол баримтлал: Нээлттэй бүс нутагчлал нь АПЕК-ийн гол баримтлал бөгөөд АПЕК дахь чөлөөт худалдааг бий болгох, вл ялгаварлах зарчмыг баримтлана гэсэн агуулгатай. АПЕК-т үл ялгаварлах гэдэг нөхцөл болзолгүйгээр нэн тааламжтай нөхцөл олгохыг ойлгодог. Зах зээлд гарах гарц гишүүн болон гишүүн бүс оронд аль алинд нь нээлттэй байна гэсэн вг юм.

Үндэсний хэмжээнд хэрэгжүүлэх чөлөөт худалдааны бодлого: Энэ нь АПЕК-ийн либералчлалын вйл явц заавал биелүүлэх шинжтэй амлалт, дүрмэнд захирагдах бүс /

ДХБ-аас ялгагдах гол ялгаа/, харилцан зөвшөөрсөн зарчмууд дээр тулгуурласан сайн дурын амлалтанд захирагдана гэсэн ойлголт юм.

АПЕК- т хамрагддаг 3 бүс нутгийн байгууллага байдаг. Үүнд:

- Зүүн Азийн улсуудын холбоо /АСЕАН/
- Номхон далайн эдийн засгийн хамтын ажиллагааны зөвлөл (PECC)
- Номхон далайн арлуудын чуулган зэрэг юм.

АПЕК-ийн гишүүдийг улс орны нь статусын хувьд нь биш харин эдийн засгийн нь хувьд гишүүнээр элсүүлдэг. Гишүүд нь эдийн засгийн хамтын ажиллагааг нягтруулах зорилготой. Үүний нэг илэрхийлэл нь улс төрийн статус нь тодорхой бус Тайванийг улс төрийн утгаар биш эдийн засгийн хувьд гишүүнээр элсүүлсэн явдал юм.

АПЕК-ийн тухай зарим статистикууд:¹⁸³

АПЕК нь Ази-Номхон далайн бүс нутагт байх хамгийн өргөн цар хүрээтэй эдийн засгийн интеграци юм. Тус интеграцийн гол зорилго нь бүс нутгийн хэмжээнд тогтвортой үйл ажиллагаа явуулж эдийн засгийн эрчимтэй өсөлтийг хангах явдал юм.

Тус интеграци нь тогтвортой эдийн засаг, техникийн харилцан хамаарлыг нөхцөлдүүлэх, худалдааг хялбарчлах, хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх нөхцлийг бий болгох, хүний аюулгүй байдлын баталгааг өсгөх чиглэлээр хамтын ажиллагааг Ази-Номхон далайн бүс нутгийн хэмжээнд дэмжих, хамтын удирдлагаар хангахад чиглэгдэж байна. Дараахь үндсэн чиглэлүүдэд үйл ажиллагаагаа явуулдаг. Үүнд :

- Худалдаа, хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, хамгаалах
- Бүс нутгийн хэмжээний эдийн засгийн интеграцийг түргэсгэх
- Эдийн засаг, техникийн хамтын ажиллагааг ахиулах, дэмжих
- Хүний аюулгүй байдлын нөхцлийг нэмэгдүүлэх
- Бизнесийн орчинг тогтвортой байлгах, сайжруулах

АПЕК-ийн бүтэц, зохион байгуулалт:

АПЕК-ийн Байнгын ажиллагаатай нарийн бичгийн дарга нарын газар Сингапурт байрладаг бөгөөд АПЕК-ийн едер тутмын үйл ажиллагааг явуулдаг. АПЕК-ийн нэг

¹⁸³ http://publications.apec.org/publication-detail.php?pub_id=1414

онцлог нь гишүүн эдийн засгуудаас бүрдэнэ гэхээс биш гишүүн орнуудаас бүрддэггүй.¹⁸⁴ АПЕК-ийн Сайд нарын бага хурал жилд нэг удаа болдог бөгөөд бага хурлыг зохион явуулах гишүүн эдийн засаг нь АПЕК-ийн даргын үүргийг гүйцэтгэдэг. Үүний зэрэгцээ хороод, ажлын хэсгүүд, экспертүүдийн хэсгийг нийтэд нь АПЕК-ийн чуулга /APES fora/ нэрлэдэг.

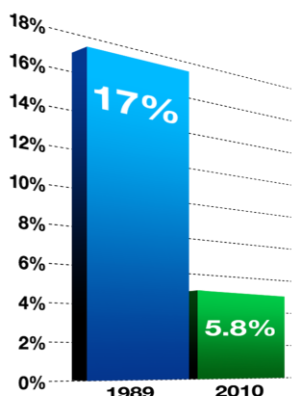
Эдийн засгийн удирдагчдын уулзалт: 1993 онд АНУ-ын Сиетлд АПЕК-ийн «Эдийн засгийн удирдагчдын уулзалт» анх удаа болсон. 1996 оны 11 дүгээр сард Филиппиний Сүбик хэмээх газар АПЕК-ийн удирдагчдын уулзалтын гол үр дүн нь АПЕК-ийн үйл ажиллагааны Манилагийн телевлөгсөг баталсан явдал юм. Энэ телевлөгсөг баталсан нь АПЕК тунхаглалын чанартай үйл явцаас тодорхой үйл ажиллагаанд шилжиж байгаагаар онцлог байсан.

АПЕК-ийн хөгжлийн үе шат

- 1989-1992 Сайд нарын түвшингийн харилцан яриа хийх
 - 1993 Ази-Номхон далайн бүс нутгийн тэргүүнүүдийн анхдугаар уулзалт болсон
 - 1994 “Ази- Номхон далайн бүс нутгийн нээлттэй чөлөөт худалдаа хөрөнгө оруулалтыг бий болгох “Борог –ын зорилт“-ыг гаргасан.
- ✓ 2010 он гэхэд үйлдвэржсэн эдийн засгуудыг бий болгох
 - ✓ 2020 он гэхэд хөгжингүй эдийн засгуудыг бий болгох зорилтуудыг тавьсан.
- 1992 он хүртэл сайд нарын болон албаны түвшингийн уулзалт хэлбэрээр,
 - 1993 оноос гишүүн эдийн засгуудын эдийн засгийн тэргүүлэгчдийн жил дутмын уулзалт хэлбэрээр үйл ажиллагааг нь эрчимжүүлсэн. Тийнхүү гишүүн орнуудын тэргүүлэгчид тухайн ондоо Сеттли-д уулзалт хийсэн.
 - 1994 оны Индонезийн Богор хотноо болсон АПЕК-ийн уулзалтаас өнөөдрийн байдлаар “Ази-Номхон далайн бүс нутагт чөлөөт, нээлттэй худалдаа хөрөнгө оруулалтыг бий болгох” зорилтыг бүх гишүүн орнууд хүлээн зөвшөөрч зорилго болгон тавьсан
 - Бүс нутгийн хэмжээнд гишүүн орнууд бүр ялгаатай эдийн засгийн нөхцөл байдалд байгаа хэдий ч гишүүн орнуудын тэргүүлэгчид 2 хөгжлийн 2 үе шатыг зааж өгсөн. Энэ нь чөлөөт, нээлттэй эдийн засгийг бий болгосны үр дүнд 2010 он гэхэд гишүүн орнуудын эдийн засгийн түвшин оролцоо болж, 2020 он гэхэд хөгжингүй эдийн засгуудыг тус бүсэд бий болгоход чиглэнэ гэж заасан.
 - Энэ бүхэн нь гишүүн эдийн засаг бүрийн сайн дураараа хүлээсэн үүрэг бөгөөд сайн сайханд хүрэх итгэл, түүнд хүрэх амлалт, хичээл зүтгэлийн үр дүнд бий болохыг заасан.

¹⁸⁴ Гонконг, Тайвань хоёр АПЕК-ийн гишүүн байгаагаар холбоотой юм. Өнөөдөр АПЕК –нь «байгууллага» гэхээсээ илүү тодорхой зорилт дээр нэгдсэн бүсийн эдийн засгуудын хамтын ажиллагааны «үйл явц» гэж вэдэг юм байна.

АПЕК-ийн үйл ажиллагааны үр дүн¹⁸⁵

АПЕК-ийн бүс нутгийн гаалийн татвар хураалтын бууралтын байдал 1989-2010 он хүртэл

Нээлттэй, чөлөөт худалдаа, хөрөнгө оруулалтыг бий болгох Богор-ын зорилтыг хэрэгжүүлэхийг 2010 он хүртэл үе шаттай зохион байгуулсан.

АПЕК-ын Богорын зорилтыг хэрэгжүүлж эхэлснээр 1989-өөс 2010 он хүртлэх хугацаанд гишүүн орнуудын эдийн засгын хоорондох худалдааны эргэлт нийт 5 дахин буюу 3,1 триллион доллароос 16,8 триллион доллар болж нэмэгдсэн байна.

Ийнхүү 2000-2010 онуудад бүс нутгийн хэмжээнд ажил эрхлэлт 10 хувиар нэмэгдсэн бол ядуурал 44 хувиар буурсан. /ядуурлын байдалтай байгаа иргэдийн хувьд өдрийн орлого нь 2 доллароос бага байна/

АПЕК-ын 3-н тулгуур

Ази-Номхон далайн бүс нутгийн байгууллагын үйл ажиллагаа дараах 3-н тулгуур үзэл санааг хэрэгжүүлдэг. Үүнд:

- Худалдаа, хөрөнгө оруулалтыг нээлттэй болгох
- Тарифийн болон тарифийн бус хүндрэлийг багасгах
- Бүс нутгийн эдийн засгийг интеграцлах бөгөөд Тус үйл ажиллагааны Бизнесийн тулгуур үйл ажиллагаанд
- Бизнес хийх боломжийг хялбарчлах
- Бүтцийн өөрчлөлтийг хийх зэрэг үйл ажиллагаа юм.

Богорын зорилтоос АПЕК нь орчинг бий болгоход анхаарч ажиллахаар заасан байдаг. Тус зорилтын гол санаа нь эдийн засаг, хөрөнгө оруулалтыг либералчилан тарифийн болон тарифийн бус саадыг багасгах, бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцийг дэмжих бөгөөд мөн бизнес хийхэд хялбар, таатай орчинг бүрдүүлэх юм

Эдийн засаг, техникийн хамтын ажиллагаа /ECOTECH/

АПЕК-ийн гишүүн орнуудын эдийн засгийн нөөц бололцоо харилцан адилгүй байгаагаас чөлөөт худалдааны бүсийг бүх гишүүн эдийн засгуудыг хамруулах боломжгүй юм. Иймээс хөгжлийн ялгааг багасгах, хөгжингүй болон үйлдвэржиж буй эдийн засгуудын хоорондын ялгаа заагийг бууруулах зорилгоор 1993 оноос хойш хөгжингүй эдийн засгийн зүгээс хөгжиж буй эдийн засгуудад нийт 1600 орчим төсөл

¹⁸⁵ <http://apec.org/>

хөтөлбөр хэрэгжүүлсэн. Тэдгээр төсөл хөтөлбөр нь засгийн газрын байгууллага, бизнесийн байгууллагууд, хувь хүмүүсийн дунд хурал, семинарыг зохион байгуулах байдлаар хэрэгжсэн байна.

АПЕК-ийн гишүүн эдийн засгуудын үзүүлэлт¹⁸⁶

Улсууд	Эдийн засаг 2011 Үнэлгээгээр	
	хүн ам (Сая)	ДНБ Тэрбум доллар
Австрал	22.73	1,488.22
Бурней	0.43	15.53
Канад	34.44	1,736.87
Чили	17.40	248.41
БНХАУ	1,348.12	7,298.15
Хонг-Конг	7.15	243.30
Индонез	241.03	845.68
Япон	127.82	5,869.47
БНСУ	49.01	1,116.25
Малайз	28.73	278.68
Мехик	113.74	1,154.78
Шинэ Зеланд	4.42	161.85
Папау Шинэ Гевне (1993)	6.66	12.66
Перу	30.01	173.50
Филиппин	95.86	213.13
ОХУ (1998)	142.41	1,850.40
Сингапур	5.27	259.85
Тайвань	23.23	466.83
Тайланд	64.08	345.65
АНУ	311.95	15,094.03
Вьетнам	89.32	122.72

Тэмдэглэгдсэнээс бусад улсууд 1989 онд элссэн
Эх сурвалж: Номхон далайн эдийн засгийн хамтын ажиллагаа олон улсын санхүүгийн фонд

	Худалдаа, хөрөнгө оруулалт 2011	
	Импорт* Тэрбум доллар	Экспорт* Тэрбум доллар
	303.0	321.0
	4.9	13.5
	561.7	526.2
	87.9	93.2
	1,979.9	2,080.6
	567.2	576.4
	208.2	221.4
	1,019.0	965.6
	622.6	648.8
	225.0	262.7
	386.3	364.6
	48.3	47.7
	7.8	7.6
	44.3	50.8
	76.0	63.6
	413.2	576.3
	476.3	534.6
	322.7	353.9
	279.0	269.3
	2,656.0	2,058.6
	118.5	105.7

* Бүтээгдэхүүн үйлчилгээ

АПЕК-ийн хамтын ажиллагаа нь эдийн засгийн хамтын ажиллагаанаас гадна бүс нутгийн хэмжээний бусад асуудлуудыг хэлэлцэх болсон. Тухайлбал

- Терроризмын эсрэг хамтын ажиллагаа бүс нутгийн хэмжээнд терроризмын эсрэг хамтын үр дүнтэй үйл ажиллагааг идэвхжүүлэх
- Бүс нутагт эдийн засгийн эрчимтэй хөгжлийг хангахын хамтаар эрүүл орчинг бүрдүүлэх, SARS, H1N1 халдвараас сэргийлэх
- АПЕК-ийн онцгой үед ажиллах бэлэн байдлын хамтын ажиллагааны баг

¹⁸⁶ “APEC Summit – graphic of the day” <http://blog.thomsonreuters.com/index.php/apec-summit-graphic-of-the-day/>

нь хувь хүмүүс аж ахуйн нэгж зэрэгтэй хамтын ажиллагааг өрнүүлснээр газар хөдлөлт байгалийн гамшиг зэрэгтэй тэмцэх

- Худалдаа, хөрөнгө оруулалт, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлт, үйлчилгээ зэрэг үйл ажиллагаанд нөлөөлөх байгалийн өөрчлөлтийн сөрөг нөлөөг багасгах зэрэг үйл ажиллагааг багтаасан

АПЕК-ийн үйл ажиллагаа¹⁸⁷

АПЕК-ийн үйл ажиллагаа нь 2 түвшинтэй, энэ нь бодлогын болон үйл ажиллагааны түвшин юм. Эдийн засгийн тэргүүнүүд нь жилдээ нэг удаа уулздаг.

- Тэргүүн нарийн уулзалтын тайланг нь ахлах ажилтнууд хүлээн авдаг. Сайд нарын уулзалт болон АПЕК-ийн бизнесийн зөвлөхүүд нь тус тайланг тухайн жилийн үйл ажиллагаанд тусган хэрэгжүүлдэг.
- Тэргүүн нар нь тухайн хэлэлцсэн асуудлаар тунхаг гаргадаг.
- Санхүү, Худалдаа, Эрүүл мэнд, аялал, жуучлалын салбарын сайд нар тогтмол уулздаг.
- Гадаад худалдаа, эдийн засгийн сайд нарын уулзалт Тэргүүн нарын уулзалтын өмнө хуралдаж, уулзалтын бэлтгэл ажлыг хангадаг.

АПЕК-ийн нарийн бичгийн дарга нарын газар нь 1993 оны 12 хүний бүрэлдэхүүнтэй байгуулагдсан. Тус газар нь тухайн салбар нэгжүүдийнхээ чиглэл тус бүрээр гишүүн орнуудыг удирдлага хангах зорилготой. Өнөөдөр нийт 60 албан хаагчтай бөгөөд үүгээрээ гишүүн орнуудын дунд хоёрдох дипломат үйл ажиллагааг явуулдаг. Гүйцэтгэх захирлаар нь доктор Алан Боллард ажилладаг. АПЕК-ийн нарийн бичгийн дарга нарын газар нь АПЕК-ийн үйл ажиллагааны гол цөм нь болж үйл

¹⁸⁷ <http://apec.org/Groups/Economic-Committee.aspx>

ажиллагааг нь зөвлөгөө, зөвлөмжөөр хангаж ажилладаг.

Байгууллагын нэгжүүдэд:

- Холбоо, харилцаа
- Санхүү
- Мэдээллийн технологи
- Төслийн менежментийн нэгж зэрэг юм.

*АПЕК-ийн уулзалт зохион байгуулсан газрууд /орнууд, хотуудаар*¹⁸⁸

Он	Гишүүн орон	Тэргүүн нарын уулзалт
2013	Индонез	Бали
2012	ОХУ	Владивосток
2011	АНУ	Гонолулу
2010	Япон	Ёкохама
2009	Сингапур	Сингапур
2008	Перу	Лима
2007	Австрали	Сидней
2006	Вьетнам	Ханой
2005	БНСУ	Бусан
2004	Чили	Сантиго
2003	Тайланд	Банкок
2002	Мексик	Лос Кабос
2001	БНХАУ	Шанхай
2000	Бруней Дарисалам	Бандар Сери Бенгаван
1999	Шинэ Зеланд	Аскланд
1998	Малайз	Куала Лумпур
1997	Канад	Ванкоувер
1996	Филиппин	Субик
1995	Япон	Осака
1994	Индонез	Богор
1993	АНУ	Браки Исланд, Сеттли

АПЕК-ийн гишүүн эдийн засгууд/ шинэ гишүүнчлэлийн шалгуур:

Өнөөгийн байдлаар Австрали, Бруней, Канад, Чили, БНХАУ, ХонгКонг, Индонез, Япон, БНСУ, Малайз, Мексик, Шинэ Зеланд, Папуа Шинэ Гвиней, Филиппин, Сингапур, Хятадын Тайпей /Тайвань/, Тайланд, АНУ, ОХУ, Перу, Вьетнам зэрэг эдийн засгууд АПЕК-ийн гишүүн эдийн засгаар элсээд байна.

Шинэ гишүүдийн шалгуурын тухай: 1997 оны 11 дүгээр сард Канадын Ванкуверт болсон АПЕК-ийн сайд нар болон удирдагчдын уулзалтаар шинэ гишүүн элсүүлэх шалгуурыг тогтоосон. Үүнд:

- ✓ Ази-Номхон далайн бvс нутагт байрласан байх,
- ✓ Бvс нутагтай ерген хэмжээний худалдаа-эдийн засгийн харилцаатай байх,
- ✓ Зах зээлийн эдийн засгийг эрхэмлэдэг байх,
- ✓ АПЕК-ийн зорилго, зарчмыг хүлээн зөвшөөрсөн худалдаа, хөрөнгө оруулалтын либералчлалын чиглэлээр орон тус бүр еерийн үйл ажиллагааныхаа төлөвлөгөө гаргасан байх зэргийг заасан байдаг.

¹⁸⁸ https://en.wikipedia.org/wiki/Asia-Pacific_Economic_Cooperation

ДУГНЭЛТ

Ази-Номхон далайн хамтын ажиллагааны байгууллага нь дэлхийн худалдааны байгууллагын дараа орохуйц өрнөн хүрээтэй хамтын ажиллагааны байгууллага юм. Тус байгууллага нь байгуулагдсан цагаасаа гишүүн улс орнуудад үр өгөөжөө өгсөн ирсэн. Тухайбал гишүүн орнуудын эдийн засгийг жигд өсөлтийн байдал, гааль худалдааны татварын түвшингийн бууралт, чөлөөт худалдааны бүс байгуулагдах байдал зэрэг олон зүйлийг дурьдаж болно.

Монгол Улс нь азид эдийн засгийн харьцангуй хурдацтай өсөлт, түүхий эдийн баялаг нөөцөөрөө тус худалдаа, хамтын ажиллагааны байгууллагын гишүүн болох боломжтой бөгөөд тус байгууллагын гишүүн болсноор гуравдах эдийн засгийн түнш жинхэнэ утгаараа бий болох, газар зүйн түгжигдмэл байдлаас гарах /гишүүн орнуудын харилцан хүлээх үүрэг, татвар худалдаа, газар зүйн хүндрэл, бэрхшээлийг арилгах/ харьцангуй өргөн боломж нээгдэх юм.

Монгол Улс нь өнөөгийн эдийн засгийн харьцагуй эрчимтэй хөгжил дээрээ тулгуурлан АПЕК-ын гишүүн болсноор хөтөлгөө морьтойгоор эдийн засгийн өсөлтийн эрчимтэй нэмэгдүүлэх бүрэн боломжтой болох юм. Энэ үйл ажиллагаа нь зөвхөн Монгол Улсын өөрийн идэвхитэй эдийн засгийн гадаад бодлого, дипломат үйл ажиллагааны үр дүнд бий болох билээ.

Ашигласан материал

Б.Балдоо, “Монгол улс ба зүүн хойт ази” УБ. 2002

“Олон улсын эдийн засгийн харилцаа” УБ. 2005

Л.Нямцэрэн, “Шинэ эриний сорилт: Монголын хөгжлийн хүчин зүйлс” УБ. 2007

Б.Санжмятав, “Олон улсын худалдаа, хөрөнгө оруулалт. УБ.2006

МУИС, ОУХС-ийн эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл. “Орчин үеийн олон улсын харилцааны

шинэ чиг хандлага ба Монгол Улс” УБ.2011.

Үндэсний тагнуулын академи, “Жижиг улсын аюулгүй байдал оноо, ирээдүй” УБ.2010

МУИС, Азийн судалгааны төв., “Зүүн хойт азийн төлөв байдал ба Монгол Улс” УБ.2002

ШУА, ОУСХ, “Монгол Улс ба Зүүн хойт ази” УБ.2002

Я.Чимэгээ., “Ази номхон далай бүс нутгийн аюулгүй байдлын тогтолцоо ба Монгол Улсын хувь

нэмэр” УБ.2003

Д.Пүрэв., “Олон улсын эдийн засгийн харилцааны онол, практик, механизм” УБ.2003

Ази тив түүний салбар бүс нутгуудын хамтын ажиллагаанд Монгол Улсын оролцоо, хэтийн

төлөв УБ.1997

Э.Гүргэмжав, М.Амартүвшин., “Олон улсын худалдаа” УБ.2009

Интернет эх сурвалж

<http://economy.time.mn>

<http://mongoliaworld.net>

<http://www.theaustralian.com.au/national-affairs/foreign-affairs/-negotiate-mega-trade-pact>
www.asean.org/asean/external-relations/east-asia-summit-eas